

Iwona Staniec
Politechnika Łódzka

Ryzyko Emerytalne, a Polski Dobrowolny System Emerytalny¹

PENSION RISK AND VOLUNTARY PENSION FUNDS

Wobec ograniczania relatywnej wysokości świadczeń z publicznych systemów emerytalnych coraz większego znaczenia nabierają dodatkowe zabezpieczenia emerytalne. W ujęciu polskim tworzone są one z indywidualnej inicjatywy lub inicjatywy pracodawcy. Podstawową rolą tego zabezpieczenia jest zapewnienie utrzymania standardu życia po przejściu na emeryturę, a wynika ono ze świadomości przyszłego emeryta. Celem niniejszego opracowania jest dokonanie charakterystyki ryzyka w dodatkowych zabezpieczeniach emerytalnych ze wskazaniem na ich powszechność. W pracy wykorzystano przegląd literatury oraz analizy statystyczne. Przeprowadzone rozważania wskazują na niejednoznaczność definicji ryzyka emerytalnego oraz niską popularność IKE i IKZE wśród polskiego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: ryzyko emerytalne, ryzyko starości, dobrowolne fundusze emerytalne, IKE, IKZE.

Wprowadzenie

Na rozwój teorii ryzyka istotny wpływ miało odkrycie rachunku prawdopodobieństwa, a początki naukowego zainteresowania ryzykiem sięgają zdefiniowania przez A. H. Willetta (1951) ryzyka jako zobiektywizowanej niepewności dotyczącej wystąpienia niepożądanego zdarzenia. Dla samego sposobu postrzegania ryzyka w teorii ekonomii duże znaczenie miała praca F. H. Knighta (1921), zawierająca kompleksową analizę problemu ryzyka i niepewności. Współcześnie można wyróżnić następujące nurty badań nad ryzykiem:

- klasyczny – uwzględniający wykorzystanie rachunku prawdopodobieństwa w odniesieniu do ryzyka, traktowanego jako mierzalnej niepewności (Knight 1921, Willet 1951, Arrow 1979)
- defensywny, w którym ryzyko traktowane jest jako możliwość wystąpienia szkody lub straty (Dickson 1991, Philip 1967, Rowe 1977, Williams, Smith i Young 2002);
- teorii podejmowania decyzji – uwzględniający psychologiczny aspekt ryzyka (Keim 1988, Tyszka 1997, Rogowski i Grzywacz 1999),

¹ Praca powstała w ramach projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji DEC-2014/15/D/HS4/01238. Praca została zrealizowana w ramach grupy badawczej PIR Research Group – Pensions & Intergenerational Relations.

- ofensywny, w którym ryzyko traktowane jest jako szansa i/lub zagrożenie (Drucker 1995, Teczek 1996, Krupski 2005, Czekaj i Dresler 2006, Kuc 2007 oraz Jędralska 2010).

J. E. Martin i P. F. Heaulme (1998) wyróżniają cztery komponenty ryzyka:

- zagrożenie – coś co się może wydarzyć– dzieli je na znane i nieznanne, zewnętrzne i wewnętrzne, przewidywalne i nieprzewidywalne,
- czas – ryzyko dotyczy przeszłości,
- prawdopodobieństwo wystąpienia poszczególnych zagrożeń,
- skutki - możliwe skutki zaistnienia zidentyfikowanych zagrożeń.

W związku z tym ryzyko emerytalne może być zdefiniowane jako utrata zdolności do zarabkowania z powodu osiągnięcia określonego wieku. Jest ono możliwością materialnego zabezpieczenia starości. Czyli w ujęciu finansowym w opisie nurtu ofensywnego oznacza uzyskanie w przyszłości:

- znacznie większych dochodów od obecnych (oczekiwanych) i przez dłuższy okres niż zdefiniowany czas trwania życia- pozytywna strona ryzyka (szansa),
- niższego dochodu niż obecny (oczekiwany) lub nie przez cały wymagany okres dalszego życia – zagrożeniem jest konieczność obniżenia standardu życia, większe prawdopodobieństwo ubóstwa.

W związku z powyższym postawiono sobie następujące pytania badawcze:

1. Jak jest zdefiniowane ryzyko emerytalne?
2. Jak jest powszechność instrumentów dostępnych w ramach trzeciego filara takich jak: IKE (Indywidualne Konto Emerytalne) oraz IKZE (Indywidualne Kont Zabezpieczenia Emerytalnego)?

Opracowanie przedstawia analizę zasad funkcjonowania i zakresu wykorzystania instrumentów trzeciego filara ze szczególnym uwzględnieniem IKE i IKZE pominięto w analizach PPE (Pracownicze Programy Emerytalne). Ponadto celem opracowania jest również dokonanie charakterystyki ryzyka w dodatkowych zabezpieczeniach emerytalnych ze wskazaniem na uwarunkowania ich powszechności. W pracy wykorzystano przegląd literatury oraz analizy statystyczne w celu wskazania uwarunkowań popularności III filara systemu emerytalnego w Polsce.

Postrzeżenie ryzyka emerytalnego

Handsche J., Łyskawa K., Ratajczak J. (2005) wśród zabezpieczeń na starość wyróżniają:

- zabezpieczenia rzeczowe takie jak dobra, przedmioty lub usługi,
- zabezpieczenia finansowe wśród których możemy wyróżnić: zabezpieczenie emerytalne oraz pozostałe zabezpieczenia finansowe.

Zabezpieczenie emerytalne dzielimy w zależności od podmiotu inicjującego na:

- bazowe oferowane przez Państwo,
- dobrowolne: zakładowe oferowane przez pracodawcę oraz indywidualne.

W tym ujęciu niepewność odnośnie przyszłych dochodów i/lub okresu dalszego życia, po zakończeniu życia zawodowego to ryzyko dotyczące systemu emerytalnego. Zatem celem zabezpieczenia emerytalnego jest uzyskanie dochodu po wycofaniu się z aktywnego życia zawodowego, w wysokości co najmniej takiej, która zabezpieczałaby

przed istotnym spadkiem konsumpcji po przejściu na emeryturę oraz chroniłaby przed ubóstwem. Ryzyko emerytalne i starości bywają w literaturze używane zamiennie (Szumlicz 2005, Handschke, Łyskawa, Ratajczak 2005, Rutecka 2014, Jedynak 2016). Ryzyko emerytalne odnosi się w postrzeganiu jednostki do klasycznego ujęcia modelu ryzyka starości zaproponowanego przez T. Szumlicza (2005), posiadającego dwie fazy:

- fazę oszczędzania, związaną z możliwością dożycia wieku emerytalnego,
- fazę konsumpcji, związaną z możliwością zbyt długiego życia na emeryturze.

Dodatkowo przedstawiane w literaturze ryzyko dożycia wieku emerytalnego (Poteraj 2001: 185), ryzyko długowieczności (Szczepański 2014: 733), ryzyko niedołęstwa starczego (Lach 2014) oraz ryzyko ubóstwa (Poteraj 2011) odwołują się bezpośrednio do modelu faz ryzyka starości. Zatem są składowymi ryzyka systemu emerytalnego. Szczegółowe ich porównanie przedstawiono w pracy T. Jedynak [2016]. J. Fox (2013) podkreśla, że w przypadku systemów emerytalnych ryzyko może być ponoszone przez konkretnych emerytów lub dzielone pomiędzy wielu emerytów. P. Buła (2003) stwierdza zatem, że ryzyko należy rozpatrywać na płaszczyźnie przedmiotowej - wyodrębniającej ryzyko związane z przedmiotem je podejmującym. W kontekście definicji i postrzegania ryzyka emerytalnego zatem duże znaczenie ma podejście indywidualne, ale również Państwo tworzące dany system emerytalny. Stąd czasami rozróżnienia ryzyka emerytalnego i ryzyka starości – z punktu widzenia jednostki oraz z punktu widzenia systemu. Przedmiotowe postrzeganie ryzyka emerytalnego w literaturze przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Przedmiotowe postrzeganie ryzyka emerytalnego

Definiowane ryzyka	Jednostka	System emerytalny
Ryzyko starości	niepewność dożycia określonego wieku (np. powszechnego wieku emerytalnego, wieku emerytalnego dla grup uprzywilejowanych np. mundurówka, górniczy) bądź niebezpieczeństwo dożycia wieku, w którym nie będzie w stanie uzyskać dochodu z pracy	prawdopodobieństwo, że określona kohorta wiekowa będzie żyła dłużej niż oczekiwana dla niej przeciętna długość trwania życia
Ryzyko emerytalne	zapewnienie odpowiedniego standardu życia na emeryturze. Zmiany w systemie emerytalnym prowadzą do ograniczenia wysokości wypłat w powszechnym systemie emerytalnym i nakłaniają do uczestnictwa w dobrowolnych formach oszczędzania emerytalnego z których jednostka musi sobie zapewnić dochody na emeryturze	bezpośrednio związane z funkcjonowaniem systemów emerytalnych (bazowych i dobrowolnych), oferowaną przez nie stopą zastąpienia. Wszelkiego rodzaju zmiany wprowadzane w systemach emerytalnych przez Państwo mają za zadanie zmniejszyć negatywne skutki ryzyka demograficznego czy ryzyka fiskalnego, które mogą prowadzić do nierównowagi finansowej systemu emerytalnego
Decyzje emerytalne	dotyczą struktury alokacji obecnego dochodu w celu uzyskania korzyści w przyszłości	podejmowane przez państwo, dotyczą konstrukcji i zasad funkcjonowania systemu emerytalnego, czyli wysokości wypłaconej z system bazowego

Źródło: Opracowanie własne.

Według T. Jedyńka (2016) z perspektywy funkcjonowania dodatkowego systemu emerytalnego ryzyko starości odnosi się przede wszystkim do sytuacji, w której poziom życia jednostki, która zaprzestała aktywności zawodowej i rozpoczęła pobieranie świadczeń emerytalnych, ulega istotnemu pogorszeniu. Według Autora ryzyko starości jest związane z uzyskiwaniem przez jednostkę niższej niż oczekiwana stopy zastąpienia.

W dalszych rozważaniach skupimy się na postrzeganiu indywidualnego zabezpieczenia emerytalnego zgodnie z ujęciem J. E. Martin i P. F. Heaulme (1998):

- zagrożenie czyli:
 - o długowieczność - długość życia w okresie emerytury przekracza szacowany okres dożycia,
 - o wystarczalność – zbierany kapitał emerytalny nie daje poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego,
- czas – okres od zaprzestania pracy zarobkowej do śmierci,
- prawdopodobieństwo
 - o wystąpienia długowieczności szacowane jest na podstawie tablic trwania życia, zakłada się, że osoba w wieku 30 lat przeżyje do 79 roku, życia, czyli kończąc prace zarobkową w wieku 65 lat musi mieć zagwarantowany kapitał na co najmniej 14 lat²,
 - o wystarczalności na podstawie stopy zastąpienia – szacuje się, że bazowa stopa zastąpienia w 2050 będzie wynosić 17% (Rutecka 2014: 45, Jedynek 2016: 11) zatem zbierany kapitał powinien uzupełniać 83%,
- postrzegane skutki – to obniżenie standardu życia oraz ubóstwo lub życie o podwyższonym standardzie (traktowane jako szansa).

Zatem ryzyko emerytalne z punktu widzenia potencjalnego kandydata na emeryta to jeden z ważniejszych problemów finansów osobistych. Zapewnienie odpowiedniego kapitału jest też ważnym zadaniem dla współczesnych doradców finansowych. Gdyż potencjalny kandydat na emeryta szuka odpowiedzi na pytanie jaki kapitał decydowałby o przejściu na emeryturę, jak zaplanować oszczędzanie, aby w przyszłości zapewnić sobie dochody na tym samym poziomie? (Kania 2014). Podejście to jest związane z modelem cyklu życia A. Ando i F. Modiglianiego (1963) i rozwijanego później przez innych ekonomistów. Model zwraca uwagę, że świadoma jednostka podejmuje racjonalne decyzje dotyczące swojej konsumpcji w całym okresie życia opierając się na własnych prognozach co do swoich dochodów w przyszłości, a motywacją do oszczędzania jest zapewnienie sobie konsumpcji na pożądanym poziomie w przeszłości (Chybalski 2012).

Świadomość ryzyka emerytalnego

Najpowszechniejszą formą realizacji zabezpieczeń emerytalnych w Polsce są organizowane przez państwo powszechne (bazowe) systemy emerytalne. Uczestnictwo w tych systemach jest obowiązkowe, a uzyskiwane w ich ramach świadczenia są gwarantowane przez skarb państwa. D. E. Lach (2014) podkreśla, że Polacy w dalszym ciągu uważają, że za zabezpieczenie emerytalne ich bytu ponosi

² Podano za Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 24 marca 2017 r. w sprawie tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn.

odpowiedzialność państwo. Nie dla wszystkich zauważalna, ale w polskim systemie emerytalnym dokonuje się istotna zmiana. Obecnie jego celem przestaje być wyłącznie zapewnienie dochodu w okresie niedołużnej starości. Staje się nim bardzo zróżnicowana pod względem formy alokacji dochodu w ciągu życia.

Konieczność rozwoju dobrowolnych zabezpieczeń emerytalnych w polskim systemie wynika z malejących stóp zastąpienia świadczeniami z publicznych systemów emerytalnych. Niższa od pożądanej oczekiwana wysokość świadczeń z obowiązkowego systemu emerytalnego stanowi warunek konieczny rozwoju systemów dodatkowych. Powszechnie stosowaną miarą pokrycia potrzeb obywateli przez emerytury zapewniane przez obowiązkowy system emerytalny jest stopa zastąpienia. J. Rutecka (2014: 45) oraz T. Jedynak (2016: 11) podają, że dla Polski w 2015 roku wynosiła ona przeciętnie 48,8%, a cytowane przez nich prognozy podają, że do 2050 roku spadnie o 32,3 pkt procentowego, czyli będzie wynosić tylko około 17%. Zatem otrzymywana w ramach powszechnego systemu emerytalnego część zabezpieczenia dąży do minimalnej wartości i wymagana jest aktywność jednostki na tle zabezpieczeń emerytalnych. Ryzyko w tym przypadku wiąże się z rolą rynku finansowego w zabezpieczeniu emerytalnym oraz możliwościami wyboru produktu emerytalnego i oferującej go instytucji finansowej. Niski poziom edukacji emerytalnej powoduje, że większość Polaków (ponad 60%) nie wykazuje zainteresowania długoterminowym oszczędzaniem z myślą o przyszłej emeryturze (Jedynak 2016: 18).

W wyniku losowo wybranych gospodarstw domowych w ramach badania Diagnoza Społeczna 2015 stwierdzono, że 5333 gospodarstwa posiadają oszczędności. Stanowi to 45% ogółu gospodarstw. 79,22% oszczędzających gospodarstw ma oszczędności w formie lokat bankowych, 61,56% w formie inwestycji pozafinansowych, 28,18% w formie inwestycji finansowych, a tylko 9,66% w formie inwestycji emerytalnych. Zatem nie całe 10% z oszczędzających gospodarstw domowych przyznaje się do posiadania dobrowolnych zabezpieczeń emerytalnych z czego 5% ma je w formie IKE. Warto zaznaczyć, że gospodarstwa domowe najczęściej mają kilka form oszczędności – wszystkie formy oszczędności posiadają 194 gospodarstwa domowe (3,6%). Wśród gospodarstw domowych, które posiadają inwestycje emerytalne jest tylko 10 (2%), takich, które nie posiadają żadnych innych inwestycji. Zatem ten system oszczędzania jest popularny wśród osób mających wysokie skłonności do oszczędności, a co za tym idzie posiadających obecnie wysokie dochody. Dodatkowo wśród oszczędzających badanych gospodarstw na motyw starości jako motyw oszczędzania wskazało tylko 38,7%, czyli przeciętnie co trzecie oszczędzające gospodarstwo w Polsce myśli o zabezpieczeniu się na starość. Przedstawione wyniki nie są optymistyczne. Ryzyko nie wystarczającej relatywnej wysokości świadczeń z obowiązkowego systemu emerytalnego nie zmusza Polaków do gromadzenia dodatkowych oszczędności w ramach trzeciego filara obejmującego świadczenia dobrowolne. Z teoretycznego punktu widzenia jest to jedna z metod minimalizacji ryzyka emerytalnego, ale zupełnie nie dostrzegana w polskim społeczeństwie.

Popularność IKE i IKZE

Zindywidualizowane formy dobrowolnego oszczędzania na emeryturę określone w polskim systemie jako IKE i IKZE prowadzone są na podstawie umowy zawieranej

przez oszczędzającego z instytucją finansową. Posiadają one podobieństwa i różnice (tab. 2). W obu przypadkach zyski ze zgromadzonych środków nie podlegają opodatkowaniu podatkiem od zysków kapitałowych, a zgromadzone środki podlegają dziedziczeniu i są zwolnione z podatku od spadków. Wyплаты mogą być jednorazowe lub w ratach. Mogą zgodnie z ustawą być one oferowane przez: banki, fundusze inwestycyjne, dobrowolne fundusze emerytalne, utworzone przez PTE (Powszechne Towarzystwo Emerytalne), zakłady ubezpieczeń (Towarzystwa Ubezpieczeniowe) oferujące ubezpieczenia na życie oraz podmioty prowadzące działalność maklerską (domy maklerskie oraz banki prowadzące działalność maklerską). W związku z tym są one modyfikacją takich produktów jak:

- bankowy rachunek oszczędnościowy,
- rachunek maklerski w biurze maklerskim,
- fundusze inwestycyjne Towarzystw Funduszy Inwestycyjnych (TFI),
- polisa z Ubezpieczeniowym Funduszem Kapitałowym.

W podobieństwach należy wspomnieć o tym, że można posiadać tylko jedno konto IKE i jedno konto IKZE, można je przenosić do konkurencji, całość środków podlega dziedziczeniu oraz że są to rachunki indywidualne (tj. nie można ich mieć wspólnie z małżonkiem).

Tabela 2. Podstawowe różnice w oferowanych IKE i IKZE

Wyszczególnienie	IKE	IKZE
Limit wpłat rocznie publikowany przez KNF	Do 3 krotności prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego	Do 1,2 krotności prognozowanego wynagrodzenia miesięcznego
Preferencje podatkowe	Wpływy opodatkowane podatkiem dochodowym od osób fizycznych na zasadach ogólnych Wyплаты zwolnione z podatku dochodowego od osób fizycznych	Wpływy zwolnione z podatku dochodowego od osób fizycznych Wyплаты opodatkowane zryczałtowanym podatkiem dochodowym od osób fizycznych na zasadach ogólnych (10%)
Warunki wypłaty	Na wniosek -po osiągnięciu 60 lat -po nabyciu uprawnień emerytalnych i ukończeniu 55 lat pod warunkiem dokonywania wpłat przez co najmniej 5 lat kalendarzowych	Na wniosek po osiągnięciu 65 lat oraz pod warunkiem dokonywania wpłat przez co najmniej 5 lat kalendarzowych

Źródło: opracowanie własne.

Oba rozwiązania są bardzo podobne, istotna różnica wynika z opodatkowania i dla tego w kalkulacjach długoterminowych korzystniejsze jest inwestowanie w IKZE. Wskazywaną wadą jest:

- zmuszanie do zakupu opcji połączonych, jak np. rachunek maklerski, polisa na życie czy konto osobiste,
- w zależności od wybranego instrumentu decydowanie lub nie o poziomie ryzyka i możliwościach inwestycyjnych, przenoszenie odpowiedzialności,
- nieuregulowana sprawozdawczość w zakresie publikacji stopy zwrotu z zainwestowanych środków, informacje te są publikowane wybiórczo

i dobrowolnie np. podaje się, że wszyscy klienci IKZE w DFE PZU, otrzymali zysk w wysokości: 16,19% za rok 2016, a 14,67% w 2017³.

Z przedstawionych danych wynika, że IKE cieszą się większą popularnością niż IKZE (istnieje dopiero 5 lat). Na tę niską popularność w przypadku IKZE istotny wpływ ma brak identyfikacji tego instrumentu i rozróżnienia jego typów. Ponadto z IKZE przed terminem można wycofać się tylko w formie jednorazowej wypłaty, a warunkiem koniecznym jest co najmniej 5 lat wpłat. Po osiągnięciu wieku 65 lat od wypłaty należy zapłacić zryczałtowany podatek 10%, wpłata może być jednorazowa lub w ratach, po jej dokonaniu nie można już nigdy więcej otworzyć nowego IKZE. Trzeba zgodzić się z T. Jedynak (2016: 17) jednakowe dla wszystkich oszczędzających (liniowe) zwolnienie z podatku dochodowego składek na IKZE powoduje, że instrument ten nie jest atrakcyjny dla uboższej części społeczeństwa. Aktywności IKE utrzymuje się na niezmiennym poziomie w wysokości ponad 30%, co oznacza, że rokrocznie dokonywane są wpłaty przeciętnie na co trzecie konto, czyli można ją uznać za niską. Ponadto rokrocznie nowe wpływy na IKE i IKZE wskazują na tendencję wzrostową, należy pamiętać, że rokrocznie rosną też limity wpłat na tego typu konta. Większa aktywność występuje w przypadku IKE niż IKZE, co pociąga za sobą też większe przeciętne wpłaty oczywiście na rachunkach aktywnych (wykres 1). Przeciętne wpłaty dokonywane na rachunkach aktywnych w żadnym roku nie osiągają wyznaczonych limitów. W przypadku IKE stanowią one około 30% wyznaczonego limitu, a dla IKZE od 2014 ponad 50%.

Tabela 3. Charakterystyki indywidualnych rachunków emerytalnych w latach 2010-2018

Rok:	Liczba prowadzonych IKE (szt)	udział aktywnych IKE (%)	wpłaty na IKE w danym roku (tys. zł)	Liczba prowadzonych IKZE (szt)	udział aktywnych IKZE (%)	wpłaty na IKZE w danym roku (tys. zł)
2010	792 466	31,79%	496 490	-	-	-
2011	814 449	33,76%	545 073	-	-	-
2012	813 292	31,70%	666 141	496 821	6,61%	26 211
2013	817 651	31,79%	813 069	496 426	10,96%	61 558
2014	824 485	32,05%	909 026	528 142	16,38%	201 877
2015	838 233	32,14%	944 683	597 259	23,90%	368 632
2016	902 615	31,58%	1 065 472	643 112	26,37%	473 580
2017	951 576	33,00%	1 208 948	689 858	28,70%	608 190
2018	995 651	34,75%	758 827	730 389	31,42%	758 827

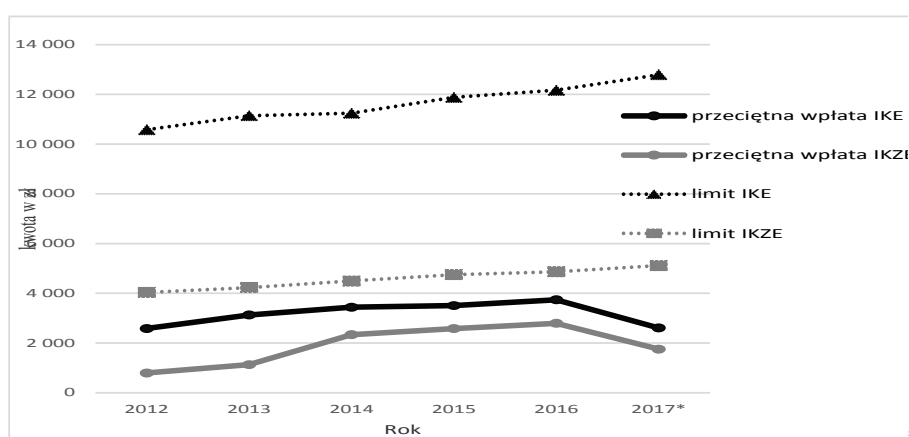
Liczba aktywnych rachunków to liczba rachunków na które dokonano wpłaty w danym roku
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych KNF <https://www.knf.gov.pl>.

Według danych Komisji Nadzoru Finansowego szacuje się, że spośród ogółu osób po 18 roku życia w 2016 roku ok. 3,03% ma konta w IKE, a 2,16% w IKZE. W pierwszym półroczu 2017 roku otwarto po raz pierwszy 51 627 kont IKE, a w 2016 – 84 876. Średnia wysokość wpłaty dokonana w IKE w 2016 to 3 700 zł (30% limitu), a w pierwszym półroczu 2017 to 2 600 zł (20% limitu). Jeżeli chodzi o wypłaty to dokonano ich z IKE w 2016 roku 148 462 tys. zł (z czego większość, bo aż 146 596 tys. zł stanowiły wypłaty jednorazowe, a tylko 1 866 tys. zł wypłaty ratalne). W pierwszym

³ Podano za <https://konto-ikze.pl/open/otworz> z dnia 12.02.2018.

półroczu 2017 z IKE dokonano wypłat w wysokości 93 687 tys. zł z czego 91 896 tys. zł w formie wypłat jednorazowych, a 1 792 tys. zł w formie wypłat ratałnych. Warto zauważyć, że liczba kont aktywnych tzn. takich na które dokonano wpłaty w 2016 stanowiła 31,56%, a w 2017 - 33% i w 2018 – 34,75%. Zatem uprawniony jest wniosek, że tylko co trzecie konto jest aktywne.

Z danych przedstawionych na wykresie 2 widać, że konta IKE w 2016 roku były najpopularniejsze w grupie osób w wieku 51-60 lat. Do 50 roku życia i po 60 roku życia IKE są tak samo popularne w grupie mężczyzn jak i kobiet. W grupie wiekowej 51-60 lat IKE są bardziej popularne w grupie kobiet. Może to wynikać z tendencji kobiet w tej grupie związanej ze skłonnością do motywu oszczędzania na starość (Białowas 2013).

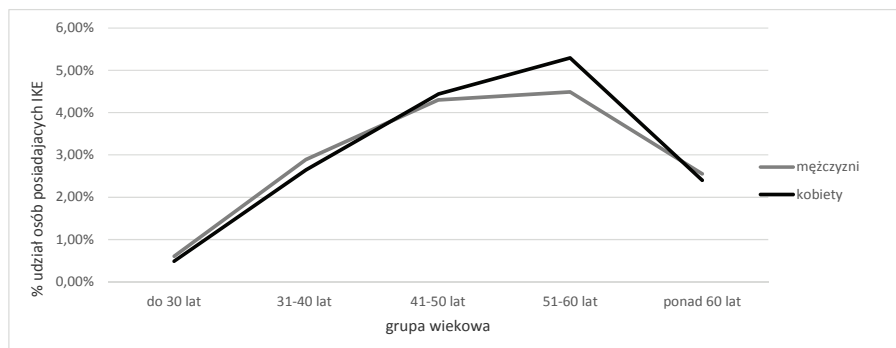

Wykres 1. Limity i przeciętne wpłaty na indywidualnych rachunkach emerytalnych w latach 2012-2017 (w zł)

przedstawiono dane tylko dla I półrocza

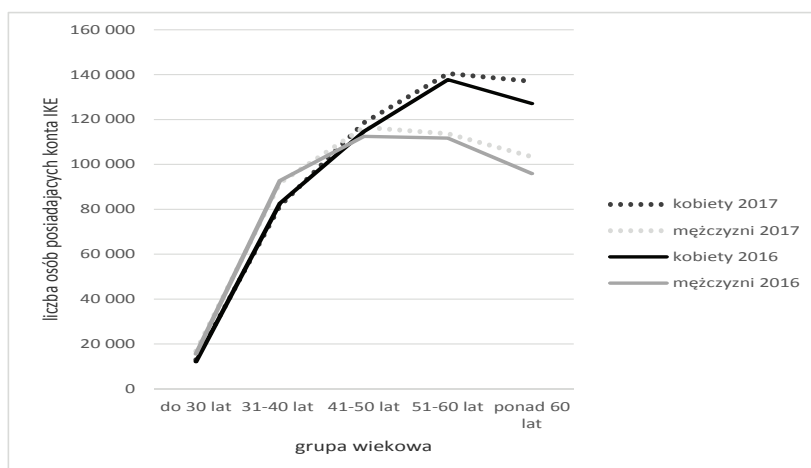
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych KNF <https://www.knf.gov.pl>.

Liczba osób posiadających konta IKE w 2016 i pierwszym półroczu 2017 wskazuje na niewielką tendencję wzrostową. Pierwsze półrocze 2017 potwierdza relację pomiędzy płciami w preferencji posiadania IKE (wykres 2 wyłuszcza je na korzyść mężczyzn ze względu na przewagę liczebną kobiet w populacji) oraz poszczególnych grupach wiekowych. Niepokojący może być fakt zmniejszającej się liczby właścicieli IKE w grupie wiekowej 31-40 lat w pierwszym półroczu 2017 w stosunku do 2016, częściowo te zmiany można wytłumaczyć tendencją spadkową liczby ludności w tej grupie wiekowej. Jeżeli jednak ten trend będzie się utrzymywał warto zwrócić uwagę na świadomość tej grupy wiekowej w zakresie oczekiwanych świadczeń emerytalnych.

Wykres. 2. Liczba osób posiadających konta IKE w ogólnej liczbie osób w podziale na płeć oraz grupy wiekowe

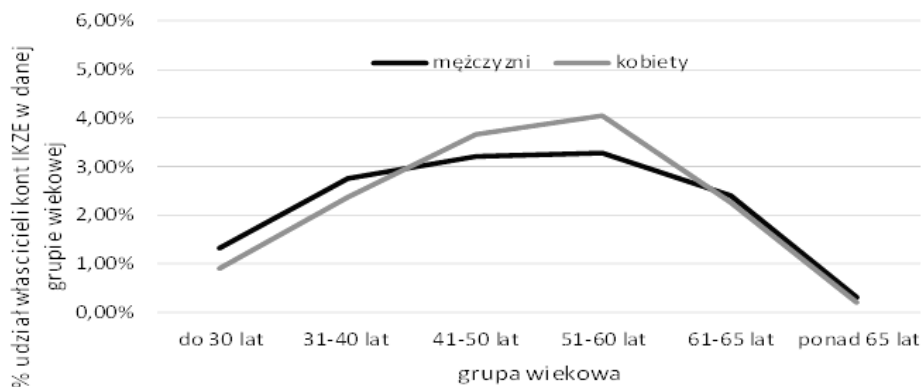
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych KNF <https://www.knf.gov.pl> oraz GUS <https://stat.gov.pl/>.

Wykres 3. Liczba osób posiadających konta IKE w 2016 i pierwszym półroczu 2017 w podziale na płeć oraz grupy wiekowe

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych KNF <https://www.knf.gov.pl>.

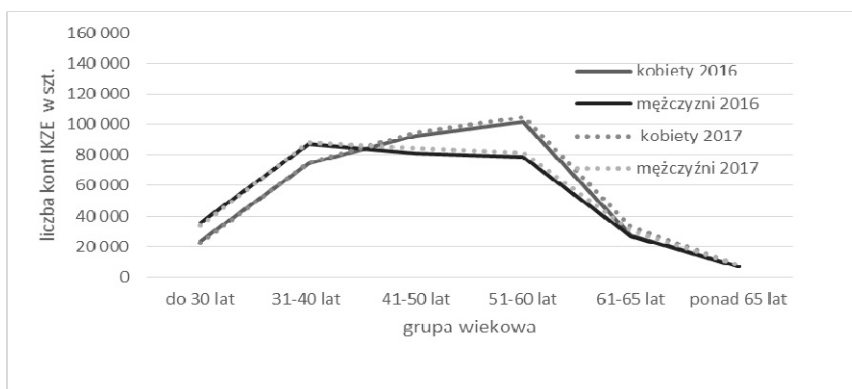
Według danych Komisji Nadzoru Finansowego w pierwszym półroczu 2017 roku otwarto po raz pierwszy 29 286 kont IKZE, a w 2016 - 62 759. Średnia wysokość wpłaty dokonana w IKZE w 2016 to 2 800 zł (57% limitu), a w pierwszym półroczu 2017 to 1 800 zł (34% limitu). Jeżeli chodzi o wypłaty to dokonano ich z IKZE w 2016 roku 920 tys. zł (z czego wszystko stanowiły wypłaty jednorazowe). W pierwszym półroczu 2017 z IKZE dokonano wypłat w wysokości 872 tys. zł z czego wszystko w formie wypłat jednorazowych. Warto zauważyć, że liczba kont aktywnych tzn. takich na które dokonano wpłaty w 2016 stanowiła 26,37%, a w 2017 – 28,70% i w 2018 -31,42%. Zatem uprawniony jest wniosek, że tylko co czwarte konto jest aktywne i obserwuje się wyraźną tendencję wzrostową. Z tego wynika, że instrument ten cieszy się mniejszą popularnością oraz tylko co czwarty właściciel korzysta z niego aktywnie.

Wykres 4. Liczba osób posiadających konta IKZE w ogólnej liczbie osób w podziale na płeć oraz grupy wiekowe

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych KNF <https://www.knf.gov.pl> oraz GUS <https://stat.gov.pl/>.

Z danych przedstawionych na wykresie 4 widać, że konta IKZE w 2016 roku były najpopularniejsze w grupie osób w wieku 51-60 lat. Do 40 roku życia i po 60 roku życia IKZE są tak samo popularne w grupie mężczyzn jak i kobiet. W grupie wiekowej 41-50 lat oraz 51-60 lat IKZE są bardziej popularne w grupie kobiet. W stosunku do IKE ta różnica jest również bardziej zauważalna w grupie do 40 roku życia, gdzie większa jest popularność wśród mężczyzn.

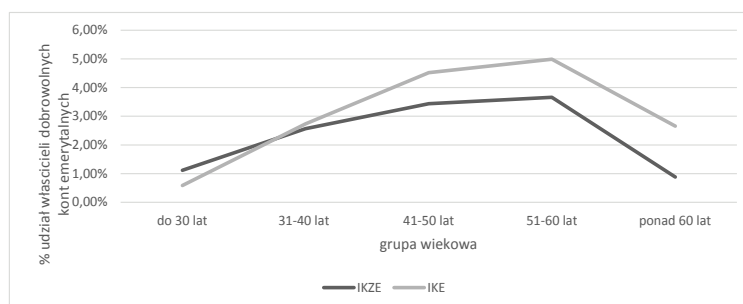

Wykres 5. Liczba osób posiadających konta IKZE w 2016 i pierwszym półroczu 2017 w podziale na płeć oraz grupy wiekowe

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych KNF <https://www.knf.gov.pl>.

Liczba osób posiadających konta IKZE w 2016 i pierwszym półroczu 2017 wskazuje na niewielką tendencję wzrostową (wykres 5). Pierwsze półrocze 2017 potwierdza relację pomiędzy płciami w preferencji posiadania IKZE (wykres 4) wyplaszacza je na korzyść mężczyzn ze względu na przewagę liczebną kobiet w populacji) oraz poszczególnych grupach wiekowych. Niepokojący może być fakt

zmniejszającej się liczby właścicieli IKZE w grupie wiekowej do 30 lat w pierwszym półroczu 2017 w stosunku do 2016, częściowo te zmiany można wytłumaczyć tendencją spadkową liczby ludności w tej grupie wiekowej. Jeżeli jednak ten trend będzie się utrzymywał warto zwrócić uwagę na świadomość tej grupy wiekowej w zakresie oczekiwanych świadczeń emerytalnych.

Wykres 6. Udział osób posiadających dobrowolne konta w 2016 w podziale na grupy wiekowe
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych KNF <https://www.knf.gov.pl> i GUS <https://stat.gov.pl/>.

Z danych przedstawionych w tabeli 3 oraz na rysunkach 2-5 wynika, że w roku 2016 otworzono około 40% więcej IKE niż IKZE mimo, iż pojawia się wiele publikacji, że forma prawna IKZE jest bardziej atrakcyjna dla inwestorów niż forma IKE i przeciętne wpłaty do IKZE stanowiły w 2016 - 57% limitu, a w IKE tylko 31%.

Na wykresie 6 przedstawiono porównanie popularności IKE oraz IKZE w poszczególnych grupach wiekowych. Zarówno IKE oraz IKZE są najbardziej popularne w grupie wiekowej 51-60 lat czyli osób tuż przed wiekiem emerytalnym. Najmniej popularne jest w najstarszej i najmłodszej grupie wiekowej. Interesujące jest wskazanie, że w grupie do 40 lat popularniejsze są konta IKZE, wśród starszych właścicieli IKE – może to wynikać z tego, że IKZE istnieje na rynku dopiero 5 lat. Nie ma możliwości identyfikacji, czy przedstawione konta IKE oraz IKZE należą do tych właścicieli, czy do różnych osób. Niepokojący może być fakt jeżeli właścicielami kont IKE oraz IKZE jest ta sama osoba, bo to oznacza, że tylko do 5% kandydatów na emerytów wykorzystuje te formy zabezpieczenia emerytalnego.

Podsumowanie

Wyniki analizy zwracają uwagę na znikome wykorzystanie indywidualnych instrumentów zabezpieczeń emerytalnych w postaci IKE i IKZE. Statystycznie jedynie nieznaczna liczba pracujących dokonuje dobrowolnej wpłaty na poczet przyszłej emerytury. W obliczu niewielkiego stopnia wykorzystania IKE i IKZE niepokojącym zjawiskiem jest dodatkowo odnotowana aktywność, czyli roczna częstotliwość wpłat na IKE wynosząca ponad 30%, a na IKZE osiągająca od 2015 roku ponad 20%. Wprawdzie jak widać z przedstawionych analiz liczba kont, wartość środków zgromadzonych na IKE i IKZE z roku na rok systematycznie rośnie, ale wzrost ten nie jest adekwatny do rzeczywistych potrzeb. W każdej grupie wiekowej nie przekracza on

5% potencjalnych kandydatów na emerytów i raczej te same osoby są zainteresowane korzystaniem z jednego i drugiego instrumentu). A ponadto zauważalny jest spadek zainteresowania wśród grupy wiekowej 30-40 lat, której jak to pokazują prognozy będzie dotyczył drastyczny spadek stopy zastąpienia. Można przypuszczać, że okoliczności te wynikają z następujących czynników:

- niskiej atrakcyjności analizowanych instrumentów - zachęty kierowane do oszczędzających nie skutkują, np. jednakowe dla wszystkich oszczędzających zwolnienie z podatku dochodowego składek na IKZE powoduje, że instrument ten nie jest atrakcyjny dla uboższej części społeczeństwa, a funkcjonujący w ramach IKE schemat opodatkowania nie stanowi bodźca do oszczędzania (Jedynak 2016), negatywnie też jest postrzegany brak ujednoczonego, spójnego z powszechnym wiekiem emerytalnym, wieku uprawniającego do wypłaty świadczeń z IKE i IKZE,
- mnogość dostępnych w ramach IKE i IKZE form oszczędzania powoduje, że różnice między tymi instrumentami nie są jasne i zrozumiałe. Porównania z ofertą konkurencji i rankingi utrudnia brak obowiązków sprawozdawczych dotyczących efektywności IKE i IKZE (Pawlak 2017),
- z niskiej świadomości emerytalnej Polaków - ma ona kluczowe znaczenie dla powszechności dodatkowych instrumentów zabezpieczenia emerytalnego. Najistotniejsza jest świadomość konieczności zapewnienia sobie zabezpieczenia emerytalnego wobec niskiej stopy zastąpienia oraz znajomość możliwości wykorzystania odpowiednich instrumentów np. IKE lub IKZE w celu zwiększenia poziomu dochodu po zaprzestaniu aktywności zawodowej (Rutecka 2014: 11).

Głównym wnioskiem płynącym z przeprowadzonych analiz jest stwierdzenie, że w literaturze nie ma jednoznaczności co do definicji ryzyka emerytalnego. Pojawiające się definicje odwołują się do modelu T. Szumlicza (2005) oraz zwracają uwagę na płaszczyźnie przedmiotowej. Oferowane w polskim systemie dobrowolnym instrumenty IKE i IKZE nie zabezpieczają skutecznie przed ryzykiem emerytalnym, ze względu na wykorzystanie przez niewielu oszczędzających oraz niską skalę wykorzystania w stosunku do oferowanych limitów (potwierdzono za Jedynak 2016). Analiza dotychczasowego funkcjonowania instrumentów IKE i IKZE wykazuje, że nie są one atrakcyjne dla potencjalnych oszczędzających. Wydaje się, że największym zagrożeniem jest niska świadomość Polaków w zakresie konieczności zapewnienia sobie dobrowolnego zabezpieczenia emerytalnego. Polscy w dalszym ciągu uważają, że to państwo jest odpowiedzialne za świadczenia emerytalne i to ono musi zatroszczyć się o ich przyszłe dochody. Dodatkowo na brak atrakcyjności IKE i IKZE wpływa ich mała różnorodność w stosunku do tradycyjnie oferowanych produktów oszczędnościowych, a dobrowolność w sprawozdawczości uniemożliwia porównania efektywności.

Bibliografia

- Ando A., Modigliani F., (1963) *The life cycle hypothesis of saving: aggregate implications and tests*, „American Economic Review”, no. 53.
- Arrow K. J., (1979) *Eseje z teorii ryzyka*, PWN, Warszawa.

- Białowąs S. (2013), *Zachowania oszczędnościowe w polskich gospodarstwach domowych. Postawy, determinanty, model*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań
- Buła P., (2003) *Zarządzanie ryzykiem w jednostkach gospodarczych. Aspekt uniwersalistyczny*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Kraków.
- Chybalski F. (2012) *Problem racjonalności w decyzjach emerytalnych. Rozważania teoretyczne* Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Efektywność – konceptualizacja i uwarunkowania nr 262, s. 64-75.
- Czekaj J., Dresler Z. (2006), *Zarządzanie finansami przedsiębiorstw. Podstawy teorii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dickson G. A. C., (1991) *Risk and Insurance*, The Chartered Insurance Institute, Cambridge, s. 1/2–1/12.
- Drucker P. F., (1995) *Zarządzanie w czasach burzliwych. Nowoczesność*, Czytelnik, Warszawa.
- Fox J. (2013) *Why Retirement Risks Are Best Shared*, Harvard Business Review z dnia 9.08.2013.
- Handschke J., Łyskawa K., Ratajczak J., (2005) *Ryzyko emerytalne w systemie zabezpieczenia na starość*, (w:) *Spoleczne aspekty ubezpieczenia*, red. T. Szumlicz, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Jędralska K. red., (2010) *Zarządzanie niepewnością*, AE, Katowice.
- Jedynak T. Ryzyko starości a dodatkowy system emerytalny w Polsce Zesz. Nauk. UEK, 2016; 8 (956): 5–22. DOI: 10.15678/2016.0956.0801
- Kania P. (2014) *Uwaga! Ryzyko emerytalne. Grozi dożywotnią pracą* „Finanse Osobiste” z dnia 25.03.2014 [online].
- Knight F. H., Risk, (1921) *Uncertainty and Profit*, University of London, London.
- Kreim E., (1988) *Zukunftsorientierte Kreditenscheidung*, Gabler, Wiesbaden
- Krupski R. (red.), (2005) *Zarządzanie przedsiębiorstwem w turbulentnym otoczeniu*, PWE, Warszawa.
- Kuc B. R., (2007) *Ryzyko menedżerskie – determinanty osobowościowe i sytuacyjne (ryzykanci, hazardziści, asekuranci) w: Zarządzanie ryzykiem – wyzwania XXI wieku*, red. B. R. Kuc, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa, Warszawa, s. 11–26.
- Lach D. E. (2014) *O zabezpieczeniu na starość i ryzyku „starości” — raz jeszcze* „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 3/2014, s. 2-8.
- Martin J. E., Heaulme P. F., (1998) *Risk Management: Techniques for Managing Project Risk*, w: *Field Guide to Project Management*, ed. D. I. Cleland, Van Nostrand Reinhold, New York, s. 162–182.
- Pawlak M. (2017) *Najlepsze IKZE w Dobrowolnych Funduszach Emerytalnych* z dnia 15 listopada 2017 [online] serwis emerytalny.rp.pl
- Philip F. (1967), *Risiko und Risikopolitik*, C.E. Poeschel Verlag, Stuttgart.
- Poteraj J. (2011), *Metoda ubezpieczeniowa w zarządzaniu ryzykiem starości* (w:) *Ubezpieczenia gospodarcze i społeczne. Wybrane zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Sułkowska, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Rogowski W., Grzywacz J., (1999) *Ryzyko kredytowe – pojęcie oraz klasyfikacje*, „Bank i Kredyt”, nr 10, s. 20–23.
- Rowe W.A. (1977), *An Anatomy of Risk*, John Wiley and Sons, New York.
- Rutecka J. (2014), *Dodatkowe zabezpieczenie emerytalne – charakterystyka i czynniki rozwoju*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 342, Wrocław s. 256-265, <https://doi.org/10.15611/pn.2014.342.24>.
- Stanisławek R. (2018) *Co się bardziej oplaca: IKE czy IKZE? Nareszcie wiadomo!* [online] www.opiekuninwestora.pl z dnia 10.02.2018.
- Szczepański M. (2014), *Zarządzanie ryzykiem długowieczności w polskim systemie emerytalnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 802, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia, nr 65, Szczecin.

Szumlicz T. (2005), *Ubezpieczenie społeczne. Teoria dla praktyki*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Warszawa.
Teczke J. (1996) *Zarządzanie przedsięwzięciami zwiększonego ryzyka*, Prace Komisji Organizacji i Zarządzania PAN, Kraków.
Tyszka T., (1997) *Psychologia zachowań ekonomicznych*, PWN, Warszawa.
Willett A. H., (1951) *The Economic Theory of Risk and Insurance*, Homewood, Philadelphia.
Williams A., Smith M., Young P. (2002), *Zarządzanie ryzykiem a ubezpieczenia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
<https://konto-ikze.pl/porownanie> z dnia 12.02.2018.
Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 24 marca 2017 r. w sprawie tablicy średniego dalszego trwania życia kobiet i mężczyzn.

Summary

In view of limiting the relative amount of benefits from public pension systems, voluntary pension security becomes increasingly important. In Polish terms, they are created from an individual initiative or initiative of the employer. The primary role of this security is to ensure that the standard of living is maintained after retirement, and it results from the awareness of the future pensioner. The purpose of this study is to characterize the risk in voluntary pension, indicating its universality. The work uses a literature review and statistical analysis. The considerations made indicate the ambiguity of the definition of voluntary risk and the low popularity of IKE and IKZE among Polish society.

Keywords : pension risk, old-age risk, voluntary pension funds, IKE, IKZE

Informacje o autorze:

dr inż. Iwona Staniec
Politechnika Łódzka
Wydział Zarządzania i Inżynierii Produkcji
ul. Wólczańska 215
90-924 Łódź
Tel.: (+48) 42 631 36 93
e-mail: iwona.staniec@p.lodz.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5580-5450>